

УДК 94(477.83/.86)“1848/1880”:061.2 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2022.22-23.3604>
ORCID ID: 0000-0003-3787-9744

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТА ПРІОРИТЕТИ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА “ГАЛИЦЬКО-РУСЬКА МАТИЦЯ” В УЯВЛЕННІ ГАЛИЦЬКИХ РУСИНІВ (1848 – початок 1880-х рр.)

Олександр СЕДЛЯР

Львівський національний університет імені Івана Франка
Наукова бібліотека
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79005, Україна
e-mail: ol.sedlyar@gmail.com

У досліджуваний період “Галицько-Руську Матицю” сприймали як літературне, літературно-наукове або просвітницьке товариство. Переважали думки, що “Матиця” має займатися передовсім розвитком руської (української) літератури і літературної мови, освіти та науки, натомість на просвітницьку роботу повноцінно звернули увагу лише на початку 1870-х років. Галицькі народовці (українофіли) після безуспішної спроби вплинути на стратегію “Матиці” (передовсім щодо мови її видань) у середині 1860-х років втратили до неї інтерес. Русофільська інтелігенція, попри регулярну критику пасивності виділу (правління) “Матиці”, ставилася до товариства з повагою, була схильна пояснювати гірші від очікуваних результати роботи зовнішніми обставинами. Загалом пропозиції, рефлексії та побажання руських інтелігентів, які стосувалися стратегії розвитку та поточної діяльності “Галицько-Руської Матиці”, добре відображають їх ставлення до громадської просвітницької роботи у 50–70-х роках XIX ст. загалом.

Ключові слова: громадська діяльність, просвіта народу, руська (українська) інтелігенція, Галичина, товариство “Галицько-Руська Матиця”.

Революція в Австрійській імперії 1848 р. (“весна народів”) стала потужним імпульсом для розвитку громадського життя, особливо на периферії. Народи, які населяли багатонаціональну імперію Габсбургів, отримали чудовий шанс піднести національну свідомість, освіту, літературу, дуже актуальним стало питання розвитку формально зрівняних у правах з соціальною елітою селян та міщан. Відповідно, проблема просвіти народу, фактично часткове подолання прірви між інтелігенцією та простолюдом, щоб поширювати нові знання та пропагувати новий спосіб життя серед селян та маломіщан, стало особливо популярним від 1848 р. Вважалося, що в динамічному і конкурентному постреволюційному світі (його символом стали залізниці, які тоді швидко будували) народ, як сукупність усіх соціальних груп та станів, може бути успішним тільки за умови соціального, економічного, культурного, національного тощо розвитку простолюду. Особливо ця теза була важливою для т. зв. “неісторичних” народів Австрії, які не мали аристократії, а їх інтелігенція постійно відчувала загрозу національної асиміляції. Серед них були й галицькі русини (українці).

Для галицьких русинів 1848 рік став часом небачених раніше можливостей. Підтримавши австрійську владу та династію Габсбургів у складний

революційний період, русини розраховували на повне визнання їх національно-культурних прагнень з боку Відня, відповідну підтримку руської (української) мови, передовсім у державному управлінні та освіті. Не всі їх очікування справдилися, проте перші рік-півтора після “весни народів” були загалом для них сприятливі. Державна підтримка, очевидно, мала супроводжуватися відповідною громадською активністю самих русинів – це добре розуміли, тому в Галичині почали діяти руські ради на чолі з Головною Руською Радою у Львові, окрім того, було оголошено про заснування просвітницького товариства “Галицько-Руська Матиця”.

Це товариство було створене з ініціативи членів Головної Руської Ради у червні 1848 р., згодом його фактично підтвердили / перезаснували на з’їзді (Соборі) руських учених у жовтні того ж року. “Галицько-Руська Матиця” мала займатися просвітою народу, публікуючи та поширюючи дешеві книжки освітнього та повчального змісту. Вона стала першим руським товариством, яке існувало тривалий час (до 1939 р.) і зробило певний внесок у розвиток громадського життя, книговидання, освіти та науки галицьких українців, особливо до середини 1870-х років.

Мета цієї статті – розглянути ставлення галицьких русинів до стратегії розвитку та пріоритетів діяльності “Галицько-Руської Матиці” у перший, найактивніший період її історії, до середини 70-х років, навіть до середини 80-х років XIX ст. Хоча мета та завдання “Матиці” були чітко окреслені у статуті товариства (зокрема, редакціях 1848, 1851 та 1861 рр.), проте, як свідчать численні публікації в тогочасній українській пресі, були значні розбіжності, як інтерпретувати відповідні засади статуту. Більше того, навіть члени виділу (правління) “Матиці” у різний час висловлювали різні погляди на стратегію розвитку товариства – їх пріоритети також не завжди відповідали формулюванням статуту. Причиною такого відносного розмаїття думок було значення (радіше уявне, а не реальне), якого надавали “Матиці” галицькі русини третьої чверті XIX ст.

У першій редакції статуту “Галицько-Руської Матиці” створене 1 червня 1848 р. товариство назвали “Соединеніємъ къ размноженію письмъ рускихъ” та “Соединеніємъ къ письменности”, а мета його діяльності була визначена так: “печатати и подавати народови по найменшій цѣнѣ добріи и ужиточніи книги къ утвержденію вѣры и обычаиности, къ розширенію вѣдомостей, къ развитію краснорѣчія, краснописанія, техники (ремесла), господарства и педагогії или доброго вихованя”¹. Відповідно, “Матиця” мала би бути літературно-видавничим товариством; у відозві Головної Руської Ради від 24 серпня 1848 р. це було “писменное Соединеніє”².

¹ *Историческій очеркъ основанія Галицко-русской Матицы и справозданье первого собора ученыхъ рускихъ и любителей народного просвѣщенія*, сост. Яковомъ Головацкимъ (Въ Львовѣ, 1850), VIII–IX.

² Зорь Галицка, 29 серпня, 1848, 65.

Однак знайшлися незадоволені спрямуванням новозаснованого товариства, яким фактично керували “святоюрці” – члени митрополичої консисторії у Львові та наближені до них особи. Правник Іван Борискевич, дізнавшись про перші видавничі плани “Матиці”, уважав їх надто зорієнтованими на інтереси Церкви та провінційно-обмеженими порівняно з програмами інших слов’янських “Матиць”³. Йому вдалося організувати з’їзд руських вчених і фактично перезаснувати “Галицько-Руську Матицю” на новій основі. У запрошенні на цей з’їзд йшлося, що нове товариство (“Інститѹтъ народный”) має бути створене за взірцем “Матиці Чеської” “яко покровище лѣтературы нашої, абы бѣвъ въ отношеніи зо всѣма лѣтератами рѹскими, образомъ мислей ученыхъ нашихъ; абы займавъ сѧ накладомъ плодѣвъ лѣтерацкыхъ; абы збиравъ памѧтки гѣсторически родѹ нашего и ѧзика нашего по краю розсипани и доси безъ вѣсти въ укритіи закопани; щобы розписовавъ стосовни до потребъ народа заданѧ; щобы бѣвъ органомъ взаємности всесловѧньскои, отношеніѧ нашего зъ ученими всѣхъ иннихъ щепѣвъ словѧньскихъ”⁴. Отже, ініціатори з’їзду руських вчених бачили “Матицю” передовсім літературно-науковим товариством з акцентом на розвитку комунікації “учених”.

На самому з’їзді 13 (25) жовтня 1848 р. на пропозицію І. Борискевича учасники схвалили заснування “Общества просвѣщенія народнаго”, яке мало би керувати “Галицько-руською матицею”⁵. Керівний орган цього “Общества просвѣщенія” формував сам з’їзд учених, делегуючи представників від кожної секції. Кореспондент “Зорі Галицької” визначив це нове товариство як “академѣйкѹ рѹскѹ”⁶, маючи на увазі, очевидно, що засновником його були руські вчені. За оцінкою Олексія Сухого, з’їзд (чи собор) руських учених “закріпив підхід до Галицько-руської матиці не тільки як до культурно-просвітнього товариства, а й як до наукового центру галицьких українців”⁷.

Цікава, фактично подвійна, структура “Галицько-Руської Матиці” з “Обществомъ просвѣщенія” стала результатом компромісу між консервативними “святоюрцями”, які через Головну Руську Раду керували громадським та політичним життям галицьких русинів у 1848–1849 рр., і невеликою групою інтелігентів, які орієнтувалися на досвід інших слов’янських матиць і вважали себе більше поступовими і сучасними. На практичну діяльність товариства така подвійна структура не вплинула ніяк (члени виділу “Матиці” ще на засіданні 20 червня 1849 р. погодилися не ділити товариство на “тіло і

³ *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49*, видав Др Кирило Студинський (Львів, 1909), 242–243.

⁴ “Запрошенє ученихъ рѹскихъ на зѣѣздъ до Львова,” *Зорѧ Галицка*, 5 вереснѧ, 1848, 69.

⁵ *Историческій очеркъ основаніѧ Галицко-рѹскои Матицѣ*, СХІІІ.

⁶ “Зо Львова,” *Зорѧ Галицка*, 31 жовтнѧ, 1848, 105.

⁷ Олексій Сухий, *Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті)* (Львів, 2003), 192.

душу”⁸), проте слово “просвіта” (“просвѣщеніє”), яке було в назві згаданого вище “общества”, увійшло до стратегії “Матиці”. Зокрема, вже на засіданні Головної Руської Ради 15 (27) липня 1849 р. Михайло Куземський чітко заявив, що “Галицько-Руська Матиця” – це товариство, “вознамѣрююще нарѣдъ просвѣтити”⁹. Як наслідок, у новій редакції статуту, затвердженій 8 лютого 1851 р., йшлося, що “Матица Галицко-Руська есть добротное соединеніе къ воздвиженію народного просвѣщенія”¹⁰.

Отже, до початку 1850-х рр. в публічному просторі були оголошені три варіанти визначення стратегії “Галицько-Руської Матиці” – його називали літературним, літературно-науковим або просвітницьким товариством, яке мало передовсім публікувати і розповсюджувати різні видання. Ці варіанти не надто відрізнялися один від одного; їх змістове наповнення в основному співпадало, проте усталеного бачення, якою саме має бути “Матиця”, не існувало. Такий стан справ ускладнив роботу товариства; він зберігався тривалий час. Визначаючи “Матицю” як літературне товариство, мали на увазі, що воно має підтримувати (через книговидання) руську літературу (різну, не лише художню); літературно-наукове товариство, відповідно, мало би акцентувати увагу передовсім на наукових та науково-популярних виданнях і репрезентувати інтелектуальний та культурний потенціал русинів (українців) у слов’янському світі; нарешті, просвітницьке товариство мало би видавати просвітницьку літературу “для народу”, тобто, за уявленнями інтелігентів середини XIX ст., насамперед навчальні, релігійно-повчальні і, менше, науково-популярні книжки¹¹.

Протягом 1850-х років галицькі русини, хоча й епізодично, але продовжували обговорювати стратегію “Галицько-Руської Матиці”, розвиваючи згадані вище три напрями. Саме товариство з різних причин приблизно від 1853 р. значно знизило інтенсивність своєї діяльності (в пресі з’явилися навіть критичні статті), проте зберігало загальну орієнтацію на “просвіту народу”. Коли визначали призначення “Матиці”, то часто називали саме “просвѣщеніє” чи навіть, як висловився голова товариства М. Куземський, “истинное просвѣщеніє народа”¹². Що саме керівництво товариства мало на увазі під цими словами, детально пояснено не було. Однак, якщо проаналізувати всі публікації в руській пресі щодо змісту діяльності “Матиці” у 1850-х роках, то бачимо, що переважало розуміння цього товариства як літературного.

⁸ “Дѣянія Галицко-русской Матици 20 Червня 1849,” *Пчела*, 29 липця, 1849, 205.

⁹ “98тое засѣданіе Головной Руской Рады дня 15/27 Липця 1849,” *Зоря Галицка*, 20 липця (1 серпня), 1849, 363.

¹⁰ “Уставы Галицко-Русской Матици,” *Зоря Галицка*, 21 марта (2 цвст.), 1851, 209.

¹¹ Про розуміння галицькими русинами “просвіти народу” в середині XIX ст. див. детальніше: Олександр Седляр, “Ідея просвіти народу серед галицької руської інтелігенції середини XIX ст.,” *З історії західноукраїнських земель* 15 (2019): 84–102.

¹² “Изъ Львова въ Листопадѣ,” *Вѣстникъ часопись политическа для Русиновъ Австрійской державы*, 16 (28) ноемврія, 1855, 358.

Очевидно, визначення “Галицько-Руської Матиці” як “соєдиненія лѣтературного”¹³ було зумовлено, насамперед, видавничою діяльністю товариства. Воно мало публікувати книжки, отже, мало підтримувати руську літературу і впливати на її розвиток. Зокрема, секретар виділу “Матиці” Михайло Малиновський прямо зазначив, що завданням товариства “єсть пособствовати словесности нашей”¹⁴. Також М. Куземський на засіданні виділу “Матиці” 17 (29) червня 1853 р. назвав товариство літературним¹⁵. Таке саме визначення неодноразово траплялося в руській пресі й пізніше¹⁶. Воно не викликало заперечень і, зрештою, мало право на існування. Проте, така дефініція, фактично формулювання стратегії розвитку “Галицько-Руської Матиці”, певною мірою знецінювала, розмивала її просвітницьку спрямованість.

Адже якщо “Матиця” – це руське літературне товариство (до того ж іще й єдине в той час), то воно так чи інакше мало бути залучене до розвитку літератури, літературної мови, мало підтримувати публікацію найнеобхідніших руських книг безвідносно до їх тематики. З огляду на доволі скромні фінансові ресурси “Матиці” це означало розпорозувати свою увагу на різні видання, займатися різними проектами і ризикувати не досягти успіху ніде, наразитися на невдоволення і критику публіки. Щось подібне згодом і сталося, а основа того була закладена в першому десятилітті існування “Галицько-Руської Матиці”, ще навіть на першому з’їзді руських вчених 1848 р.

Галицькі русини в 1850-х роках, наприклад, вимагали від “Матиці” “подавати добрыи и дешевыи книги школьныи, ибо на се установлена єсть”¹⁷ (насправді ні), видавати пам’ятки давньої літератури (як “Слово о полку Ігоревім”)¹⁸ чи давні літописи¹⁹, “малоруський” словник²⁰, молитовник для мирян²¹, редагувати і друкувати літературний²² або науковий²³ журнал. Наслідком такого різноманіття

¹³ “О Галицко-Русской Матицѣ,” *Зоря Галицка*, 21 марта (2 цвѣт.), 1851, 209.

¹⁴ М. М. [алиновскій], “Могуть ли Галицкіи Русини имѣти свою словесность?,” *Зоря Галицкая*, 1 марта, 1852, 134.

¹⁵ “Промова Всечестного Г. Михаила Куземского, Предсѣдателя Выдѣла Галицко-Руской Матицы, говоренная на засѣданіи Выдѣла дня 17. (29). Червца 1853 года,” *Зоря Галицкая*, 8 (20) липця, 1853, 216.

¹⁶ д., “Изъ Жолковскаго,” *Вѣстникъ часопись политическа для Русиновъ Австрійскои державы*, 23 марта (4 априля), 1855, 94; “Литературныи извѣстія,” *Зоря Галицка*, 8 червнѣ, 1856, 192.

¹⁷ “Отъ Долины,” *Зоря Галицка*, 4 (16) цвѣтня, 1851, 243.

¹⁸ “Львовъ 6 Юніа,” *Вѣстникъ для Русиновъ Австрійскои державы*, 16 (28) юніа, 1851, 280.

¹⁹ Вашъ а. ., “Львовъ 26 Юліа,” *Вѣстникъ для Русиновъ Австрійскои державы*, 26 юніа (8 юліа), 1851, 294.

²⁰ “Промова Всечестного Г. Михаила Куземского,” 219.

²¹ “Львовъ дня 2. Лист. 1855,” *Вѣстникъ часопись политическа для Русиновъ Австрійскои державы*, 29 октобрія (10 новембрія), 1855, 359; “Изъ подѣ Станѣславова,” *Вѣстникъ часопись политическа для Русиновъ Австрійскои державы*, 27 цвѣтня (9 мая), 1857, 119–120.

²² И. Б. ., “Отъ Золочева въ половинѣ мѣсѣца Юніа,” *Вѣстникъ для Русиновъ Австрійскои державы*, 26 юніа (8 юліа), 1851, 295.

²³ А. Н., “Львовъ 1 Юніа,” *Зоря Галицка*, 1 червенѣ, 1856, 184; В., “Галицко-руска Матиця,” *Отечественный Сборникъ*, 22, 1857, 172.

вимог, побажань і рефлексій був хаос у видавничих планах (уявних, не виписаних на папері) “Галицько-Руської Матиці”. Самі ж русини-інтелігенти, звертаючись до “Матиці”, примножували цей хаос. Автор допису в “Отечественному Сборнику” заявив, що “Матиця” має займатися плеканням народної мови, бо “она должна статисѣ истиннымъ Обществомъ просвѣщеніѣ народного” і одночасно написав, що це ж товариство має видавати науковий часопис, “Письмо чисто наѣкового содержаніѣ”, а мова текстів у ньому має бути на “історично-церковно-народній” основі²⁴. Як можна було узгодити “народну просвіту” і розвиток народної мови із виданням наукового збірника далекою від народнорозмовної мови у видавничій програмі небагатого товариства, автор не пояснив. Такі суперечності очікували на розгляд і вирішення у наступному десятилітті, після ухвали нової редакції статуту “Матиці” 18 серпня 1861 р.

У статуті було таке визначення товариства: “Галицко-русская Матица есть соединеніе добровольное поднесенія ради образованія народа руского средствами, въ сихъ уставахъ опредѣленными”. Воно мало “старатися о добры, пожиточныи книжки, прежде всего въ языкѣ рускомъ, которыи послужили бы до роспространенія добрыхъ, общепольныхъ знаній, до укрѣпленія святой каволической вѣры и благонравія, яко же до поднесенія промышленности и земледѣлія” (§ 2) і “таковыи книжки накладомъ матицы печатати и такъ по всей можности найдешевшую цѣну ихъ осягнути” (§ 3)²⁵. Як видно із публікації статуту, виділ “Матиці” вважав її “галицько-руським літературним товариством”. У самому ж статуті “просвіту” (“просвѣщеніє”) з попередньої редакції 1851 р. замінили на “освіту” (“образованіє”). Таку варіабельність термінології можна пояснити тим, що і самі члени “Матиці”, і галицька руська інтелігенція загалом бачили її універсальним товариством, яке би вирішувало також найважливіші питання гуманітарної сфери.

Публікації у руській пресі першої половини 1860-х років, загалом оптимістичні щодо “Матиці”, яка розпочинала новий етап своєї діяльності, підтверджують це пояснення. Галицькі русини неодноразово називали її літературним (“словесним”) товариством, покликаним розвивати просвіту народу. На початку десятиліття найактуальнішим завданням руські інтелігенти вважали (а виділ “Матиці” це підтримував) публікацію навчальної літератури²⁶ – слово “освіта” у статуті тут було дуже доречним. Згодом, однак, коли дещо зміцніли молоді народовці і очевидною стала наявність у галицьких руських (українських)

²⁴ В., “Галицко-русская Матица,” *Отечественный Сборникъ*, 22, 1857, 172–173.

²⁵ “Уставы галицко-русского литературного Общества, подъ названіемъ “Галицко-русская Матица”; высокимъ ц. к. министерствомъ съ днемъ 18. Августа 1861. затвержденныи,” у *Науковій Сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской матицы. 1865* (Во Львовѣ, 1865), XXII.

²⁶ В. Р., “Изъ Стрыйского,” *Слово*, 24 януарія (5 февруарія), 1862, 26–27; Т. изъ Львова, “Въ справѣ книгъ учебныхъ рускихъ,” *Слово*, 21 марта (2 цвѣтня), 1862, 90.

виданнях різних варіантів літературної мови та правопису, першочерговим серед побажань / завдань інтелігенції для “Матиці” стало упорядкувати мовні проблеми.

Уперше відповідний акцент у пресі з’явився в 1863 р.²⁷, а пізніше, особливо напередодні загальних зборів “Галицько-Руської Матиці” 1864 та 1865 рр., такі заклики та пропозиції лунали багаторазово. “Вопросъ, акого дзыка и писовнѣ маемъ мы, галицкіи писателѣ, держатисѣ, може рѣшити тѣлько «Матицѣ»” – так узагальнив очікування русинів один із дописувачів до віденського “Вістника”²⁸. На зборах 1864 р., перших після тривалої перерви, мовне питання вирішити не вдалося; аби не породжувати суперечок, мовні проблеми обійшли, учасники погодилися використовувати етимологічний правопис із виправленнями в дусі народнорозмовної мови²⁹. Відповідно, після деякої павзи, коли всі чекали на вихід у світ першого випуску новозаснованого часопису “Матиці” – “Наукового Сборника” – дискусія відновилася, більше того, стала набагато гострішою, ніж перед зборами 1864 р. Її учасники передовсім апелювали до авторитету літературного / просвітницького товариства. Це важливий момент, адже до загальних зборів 1865 р. всі русини вважали “Галицько-Руську Матицю” достатньо компетентною і впливовою, аби вирішити навіть таке складне питання, як розвиток літературної мови. “Наибѣльшая повага Руси”³⁰, “свѣтилникъ дѣховый”³¹, “поважное тѣло”³² – так називали “Матицю” галицькі русини, очевидно, маючи на увазі більше те, чим вона *повинна була бути*, а не реальний стан справ. Однак певні сподівання на ухвалу загальних зборів 1865 р. мали й народовці, тому й взяли у них участь, опосередковано визнаючи авторитет “Галицько-Руської Матиці”.

Загальні збори, які відбулися у Львові 6–8 (18–20) липня 1865 р. під керівництвом заступника голови “Галицько-Руської Матиці” Якова Головацького, мали дуже вагоме значення в історії товариства. Певною мірою це була точка відліку нового етапу, подія, після якої “Матиця” безповоротно втратила значну частину колишньої поваги. Учасники зборів 1865 р. фактично підтвердили та закріпили визначену ще попередніми загальними зборами 1864 р. стратегію розвитку “Галицько-Руської Матиці” як товариства, що назовні репрезентує руський (дехто вважав – “русский”) характер Східної Галичини через видавничу продукцію передовсім наукового характеру, через часопис “Науковий Сборник”.

²⁷ Руселюбъ, “Обѣтъ яко средство для поднесенія руского слова,” *Слово*, 6 (18) юлія, 1863, 209.

²⁸ “Изъ Восточной Галиціи,” *Вѣстникъ часопись урядова для Русиновъ Австрійскои державы*, 1 (13) цвѣтнѣ, 1864, 99.

²⁹ “Новинки,” *Слово*, 11 (23) юлія, 1864, 218.

³⁰ О. Андреевичъ, “Зъ-надъ Потока,” *Слово*, 26 вересня (8 жовтня), 1864, 303.

³¹ “Львѣвъ, днѣ 11 Листопада,” *Вѣстникъ часопись урядова для Русиновъ Австрійскои державы*, 7 (19) листопада, 1864, 347.

³² И., “Зъ-пѣдъ кордону,” *Слово*, 3 (15) липця, 1865, 3.

Загальні збори 1864 і особливо 1865 рр. (на других із них дійшло до емоційно напруженого неприйняття кількох чільних народовців у члени “Матиці”), а також жвава дискусія навколо товариства у руській пресі (мабуть, найінтенсивніша за весь час його існування) допомогли прояснити достатньо добре ситуацію із визначенням реальної стратегії руського просвітницького / літературного товариства. Виявилось, що виділ “Матиці”, точніше, найактивніша його частина, дозволяє собі корегувати окреслену статутом і підтриману громадськістю стратегію діяльності товариства. Насправді така ситуація не була новою для 1864–1865 рр. – кроки, вимушені чи свідомі, в тому напрямку керівництво “Матиці” розпочало робити ще після перших загальних зборів (з’їзду руських вчених) 1848 р.

Збори окреслили надто широку програму дій, поставили чимало завдань ніби й не “Галицько-руській матиці” безпосередньо, а собі, сукупності *учених*, умовно згуртованих навколо “Товариства просвіти” (“Общества просвѣщенія”). Проблема була в тому, що це напівміфічне товариство, результат згаданого вище компромісу 1848 р., ніколи реально не діяло. Його заступав виділ “Матиці”, а члени виділу були схильні не будувати нереальних планів, а займатися окремими проектами, достатньо реальними для виконавців, але мало пов’язаними між собою певною стратегією дій. Поступово у виділі, який у 1850-х і на початку 1860-х років діяв малоактивно, виокремилася група осіб, готових присвятити певний час виданням “Галицько-Руської Матиці”. Вони неофіційно, принаймні без помітного обговорення, отримали дозвіл від виділу і голови товариства М. Куземського займатися видавничими справами так, як вважали за потрібне. Відповідно, бачення цих окремих осіб (для різних видавничих проєктів вони були різними) мови та змісту певних видань фактично ставало позицією всієї “Матиці”. Виділ, очевидно, схвалював видання до друку і формально відповідав за них як колегіальний орган, але на практиці члени виділу просто підтримували пропозиції активніших колег.

Яскравим прикладом такого стану справ став уже згаданий “Науковий Сборник”. Пропозиції періодично видавати коштом і зусиллями “Матиці” певний журнал чи збірник лунали від 1848 р. На початку 1850-х рр. виділ навіть організував опитування серед руських інтелігентів щодо тематики, обсягу, періодичности тощо такого часопису. Відповіді, однак, поклали до архіву. У 50-х роках ХІХ ст. як тимчасова заміна періодичу “Матиці” вийшло в світ три випуски “Галицького Исторического Сборника”. Перед загальними зборами 1864 р. до цієї теми повернулися знову, тим більше, що й публічно були заклики започаткувати нарешті “літературну часопись”³³. Програму такого часопису доручили підготувати в лютому 1864 р. комісії із п’яти осіб³⁴. Справа, очевидно,

³³ “Львѡвъ днѣ 24 Марта 1864,” *Вѣстникъ часопись урядова для Русинѡвъ Австрійскою державы*, 18 (30) марта, 1864, 81; “Зъ Домаморичъ,” *Слово*, 13 (25) мая, 1864, 150.

³⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ), ф. 148, оп. 1, спр. 15, арк. 26 зв.

не рухалася, тому на засіданні виділу 15 (27) червня (за три тижні до загальних зборів) це питання порушили знову і, як наслідок, написати програму погодився Антоній Петрушевич³⁵. Він це зробив дуже швидко, бо вже за два дні на наступному засіданні 17 (29) червня 1864 р. виділ схвалив проєкт програми “съ нѣкоторыми маловажными замѣчанія[ми]”³⁶. Так справа матичного часопису, яка не вирішувалася роками, була доручена одній особі (бо інші не хотіли за те братися) і залагоджена просто блискавично. Зрозуміло, що А. Петрушевич, відомий своїм захопленням наукою, а також неприхованими русофільськими поглядами, написав програму такого часопису, який він сам хотів бачити. Так з’явилася ідея саме “*Наукового Сборника*” як періодичного видання “Матиці”, товариства зовсім не наукового. На загальних зборах “Галицько-Руської Матиці” проєкт програми часопису розглянув мовно-історичний виділ зборів 8 (20) липня. За браком часу спрямування “Сборника” не обговорювали зовсім, а зміст лише побіжно. Програму затвердили з незначними змінами, а редактора доручили обрати виділові “Матиці”³⁷. Новий виділ це зробив на першому ж своєму засіданні 14 (26) липня 1864 р. і обрав редакційний комітет із трьох осіб – Якова Головацького, Антонія Петрушевича і Богдана Дідицького³⁸. Русофільські переконання всіх трьох були загальновідомі, тому мовну політику редакції, а також і тематичні пріоритети можна було легко передбачити ще до публікації першого випуску “*Наукового Сборника*”. Так стратегічно важливу справу періодичного видання (а “Сборник” став не просто основним, а чи не єдиним видавничим проєктом “Матиці” у другій половині 1860-х років) вирішено відповідно не до завдань самого товариства, а до уподобань і амбіцій кількох членів виділу за майже мовчазної згоди керівництва та загальних зборів “Галицько-Руської Матиці”. Така байдужість і недалекоглядність дорого коштуватиме “Матиці”.

Вихід у світ перших випусків “*Наукового Сборника*”, мова статтей якого була дуже далекою від народної, викликав незабаром низку критичних публікацій у руській пресі. Їх автори були змушені знову (після 1848–1850 рр.) замислитися над призначенням “Матиці” і стратегією її розвитку. У публіцистичних виступах галицькі русини звертали увагу передовсім на мову “Сборника”³⁹ – її простіше

³⁵ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 15, арк. 35 зв.

³⁶ Там само, арк. 39 зв.

³⁷ “Справосданье съ засѣданій “Галицко-Русской Матицы” въ дняхъ 7., 8. и 9. русск. Юлія 1864., составленное на основѣ стенографическихъ записокъ и протоколярныхъ актовъ,” у *Науковий Сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской матицы. 1865* (Во Львовѣ, 1865), LXVIII–LXIX.

³⁸ ЦДІАЛ, ф. 148, оп. 2, спр. 7, арк. 1.

³⁹ “Отъ Жѣравна, днѣ 12 Серпнѣ,” *Вѣстникъ часопись урядова для Русиновъ Австрійскою державы*, 8 (20) серпнѣ, 1864, 242; “Изъ Вѣдньского передмѣстя,” *Вѣстникъ часопись урядова, политична и литературна*, 24 березнѣ (5 цвѣтнѣ), 1865, 89–90; “Зъ подъ Войнилова,” *Вѣстникъ часопись урядова, политична и литературна*, 9 (21) червцѣ, 1865, 171; И., “Зъ-подъ кордону,” *Слово*, 3 (15) липця, 1865.

було коментувати, – проте були й рефлексії щодо змісту цього видання. Розгляд мови періодика “Матиці” як першочергового питання, а його тематичного спрямування десь там згодом у більшості дописувачів до руських часописів можна пояснити ще кількома причинами: 1) русини у той час (друга половина 1864 – 1865 рр.) вважали визначення і погодження всіми шляху розвитку літературної мови та уніфікацію правопису найважливішою проблемою для національно-культурного розвитку; вони тоді ще вірили, що вирішити її можна спільними зусиллями під егідою і проводом “Галицько-Руської Матиці”; 2) ще невідомо було, як читачі сприймуть науковий характер “Сборника”, в будь-якому разі була присутня повага перед наукою і студіями з історії Русі; дехто вважав, що “«Наѣковый Сборникъ» николи своєї цѣнности неѣтратить, [...] ънь станесѣ сокровищемъ всѣхъ любителей и пособителей словесности нашої и розславить Матицю нашѣ”⁴⁰.

Уперше наголосив на меті та змісті діяльності “Галицько-Руської Матиці”, поставивши мову її видань у залежність від мети товариства, Степан Качала в опублікованій спочатку у “Слові”, а згодом і в народовській “Меті” (повніший варіант) статті⁴¹. Розпочав він її ключовим питанням: “яку ціль поставила собі Галицько-Руська Матиця?” Це просвіта нашого народу, тоді наступним має бути питання: “якою мовою те досягнути можна?”⁴² Далі автор нагадав відомий факт, який, проте, за дискусіями про літературний чи науковий характер “Галицько-Руської Матиці” відійшов на другий план: “Въ 1848-мъ році завязалосѣ товариство Галицько-руськой Матици, яко товариство для народнѣй просвіти”⁴³. Відповідно, – продовжив С. Качала, – “просвіта народу на підставі живого народнѣго языка, черезъ добрі книжки, которі Матиця дешево достарчати мала, *ото ціль Матици*”⁴⁴. Отже, “Галицько-Руська Матиця” мала би розвивати і просвіту народу, і його живу мову. На практиці ж, однак, відбувається інакше. Як наслідок, книжки товариства продаються дуже повільно, просвіта не розвивається, кількість членів “Матиці” не зростає. Виправити несприятливий стан справ товариство зможе тільки тоді, коли розпочне “розвивати просвіту на підставі живого языка, черезъ відповідні книжки, котрі би народъ розумівъ, читавъ и обучався”⁴⁵. Як бачимо, С. Качала на перше місце у стратегії “Матиці” поставив чи радше повернув просвіту народу.

⁴⁰ “Изъ Галиціи въ Лютомъ,” *Вѣстникъ часопись урядова, политична и литературна*, 30 сѣчнѣ (11 лютнѣ), 1865, 31.

⁴¹ Ст. Качала, “Яка єсть цѣль Галицко-русской Матицѣ?,” *Слово*, 13 (25), 17 (29) марта. 1865; Його ж. “Галицько-Руська Матиця і її ціль,” *Мета*, 31 марта, 1865, 111–120; 15 цвітня, 1865, 135–146.

⁴² Степанъ Качала, “Галицько-Руська Матиця і її ціль,” 31 марта, 112.

⁴³ Там само, 113.

⁴⁴ Там само, 114.

⁴⁵ Там само, 15 цвітня, 145.

Більшість інших дописувачів до руських газет концентрувалися передовсім навколо проблеми розвитку літератури та літературної мови як основного стратегічного завдання “Матиці”, хоча критика С. Качали, а також молодих народовців зумовила повернення видань для народу до порядку денного виділу просвітницького товариства. Його керівники, однак, декларуючи свою готовність публікувати такі книжки (“Матиця” навіть ніби вважала “издаванье таковых дѣлъ своею головною задачею”), пояснювали відсутність результату тільки браком відповідних рукописів⁴⁶. Проте далі автор цього допису у “Слові” назвав “Галицько-Руську Матицю” “патріотичнымъ *наукowymъ* обществомъ”⁴⁷. Як можна було продуктивно поєднати науковий характер товариства із основним завданням – публікацією “популярныхъ, общепользныхъ, поучительныхъ сочинений для народа” – автор допису не пояснив. Це було характерною рисою тогочасного менеджменту “Матиці” – заявляти про відданість ідеї просвіти народу, але не реалізувати її, працюючи з тими матеріялами, які були під руками, які постачали А. Петрушевич і його колеги. Пасивність виділу товариства змусила небайдужу частину інтелігенції констатувати факт, що “веденєе нашою словесною справою изъ рукъ Матицы давно выпущене”⁴⁸. Проте, повторимо, ще існували тоді сподівання, що загальні збори зможуть виправити ситуацію.

Із нетерпінням чекали на ці збори народовці. Ксенофонт Климкович та Євген Згарський опублікували у “Меті” розлогі статті, де доводили, що виділ “Матиці” самовільно і незаконно порушив ухвали загальних зборів (починаючи від перших, 1848 р.) щодо мови і спрямування видань товариства⁴⁹. Загальні збори 1864 р. виправити це не зуміли, тому таке завдання слід вирішити на прийдешніх зборах. Стаття Є. Згарського була дуже різкою на тлі достатньо стриманої тогочасної полеміки. Він прямо заявив, що “Матиця не есть заведеннемъ для просвіти народу, якъ звучать статuti, а тільки стоварищеннемъ де-якихъ ученихъ, що признаютця до ціли языковой централизаціи”, товариством керує “кліка”, яка “щодо тенденцій и помишлений своїхъ чужа зо всімъ такъ нашою народові, якъ и многимъ членамъ Матиці”; очолює ж цю “кліку” заступник голови товариства Я. Головацький⁵⁰.

За кілька днів після публікації цієї статті розпочалися загальні збори 1865 р., на яких головував за відсутности М. Куземського той самий Я. Головацький. Збори запам’яталися черговим раундом безплідної дискусії на мовну тематику і безуспішною спробою кількох провідних народовців стати членами “Матиці”. Учасники зборів також ухвалили видавати далі “Науковий Сборник”. Фактично

⁴⁶ “Изъ Львова,” *Слово*, 30 червця (12 липця), 1865.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ И., “Зъ-пѣдъ кордону.”

⁴⁹ К. Климковичъ, “Завданне 3-го збору Галицько-Руської Матиці,” *Мета*, 30 червця, 1865, 289–303; Є. Згарський, “Дотеперішнє становиско Галицько-руської Матиці,” *Мета*, 15 липця, 1865, 327–332, 31 липця, 1865, 361–366.

⁵⁰ Є. Згарський, “Дотеперішнє становиско,” 328–331.

загальні збори “Галицько-Руської Матиці” 6–8 (18–20) липня 1865 р. не виправдали сподівань русинів, особливо прихильників народної мови. У продовженні своєї статті, опублікованому після зборів, 31 липня, Є. Згарський зауважив, що “межи зібравшимися більшість оказалась неприклонною чистонародній цілі”; схваливши подальшу публікацію “Наукового Сборника” у незмінному вигляді, ця більшість “скріпила и роздірь такъ въ лоні самої Матиці, якъ и по-за Матицею”⁵¹. Незабаром у віденському часописі “Zukunft” з’явилася стаття В. Ш. (напевно Володимира Шашкевича, який був учасником загальних зборів “Матиці”), де вперше оголошено про намір народовців заснувати своє просвітницьке товариство, свою “Матицю”, яка зможе об’єднатися з існуючою, якщо та залишить свої “московські” устремління⁵². У травні 1867 р. В. Шашкевич повторив свою пропозицію, навіть різкіше, наголосивши, що “въ “Галицко-русской Матицѣ” намъ нічого робити”; нове товариство, на його думку, мало обрати собі іншу назву, не “Матиця”⁵³. Як відомо, у 1868 р. львівські народовці розпочали підготовчу роботу, аби створити своє товариство, яка завершилася заснуванням у грудні того ж року “Просвіти”.

Загальні збори 1865 р. принесли розчарування й тим русинам, які не вважали себе українофілами. Дописувач до віденського “Вістника” повідомив, що збори “Матиці” справили сумне враження і звинуватив її в тому, “що она не піддержує свободного розвою нашої літератури”, хоча “цѣлый літераткій рѣхъ нашъ въ собѣ концентровати може и повинна”⁵⁴. Події кількох наступних років, точніше украї недостатня активність виділу “Матиці” на тлі нових випробувань, із якими зіткнулися галицькі русини після конституційної реформи 1867 р., довели безпідставність сподівань на провідну роль цього товариства в літературно-просвітницькій діяльності.

Виділ “Галицько-Руської Матиці” так і не зрозумів глибини і важливості своїх завдань. Керівники товариства тішилися, що оголошено конкурс на популярну історію Русі, що загальні збори підтримали ідею платити гонорар авторам схвалених до друку творів, видавали далі “Сборникъ”, а про просвіту народу намагалися не думати. У 1866 р., готуючися до чергових загальних зборів (не відбулися), виділ на засіданні 11 червня насамперед ухвалив вилучити з програми зборів “незносни и смѣшни азбучни спори, котори доси майже жадного плода не выдали” (так закінчилися спроби “Матиці” бути арбітром у мовно-правописній дискусії) і визначив як дуже важливе питання публікувати своїм коштом підручники, передовсім гімназійні. Найкращим способом причинитися до

⁵¹ Є. Згарський, “Дотеперішнє становиско,” 362–363.

⁵² “Зъ надъ Днѣстра,” *Вѣстникъ часопись урядова, политична и литературна*, 4 (16) серпня, 1865, 235. Переклад цієї статті В. Ш. польською мовою опублікувала краківська газета “Czas”: “Kraków 7 sierpnia,” *Czas*, 8 sierpnia, 1865.

⁵³ [В. Шашкевич], “Мости Великі 16. Мая 1867,” *Русь*, 23 мая, 1867.

⁵⁴ “Отъ Калуша,” *Вѣстникъ часопись урядова, политична и литературна*, 7 (19) серпня, 1865, 238–239.

розвитку “народної просвіти” було, на думку керівників “Матиці”, надрукувати хоча б деякі руськомовні підручники⁵⁵. Що би цікавого для читання отримали члени товариства і “народ”, для просвіти якого діяла “Матиця”, окрім малопопулярного “Сборника” і потрібних лише учням підручників, залишилося невідомим. Щоправда, питання підручників руською (українською) мовою тоді справді вважали важливим, адже русини небезпідставно боялися, що брак підручників негативно вплине на роль і статус руської мови в школах. Однак цей випадок яскраво свідчить про невміння керівників “Матиці” бачити комплексно просвітницьку стратегію свого товариства – вони воліли займатися окремими проектами, розпорошували увагу на питання розвитку мови та літератури, освіти, релігійне виховання тощо і не могли визначитися, що саме потрібно русинам найбільше.

Конституційні зміни в імперії Габсбургів і, як наслідок, автономія Галичини як коронного краю з переважно польською елітою поставили русинів у нові умови. Менше можна було сподіватися на підтримку центральної влади, натомість зросло значення “народу”, почастишали заклики розраховувати на власні сили, дбати про розвиток молоді. Наприкінці 1867 р. один із кореспондентів “Слова” заявив, що “Галицько-Руська Матиця” “цѣлю своєю имѣе: черезъ поднесеніе образованья народа русского и на матеріальное добро народа вліяти”⁵⁶. Це було щось нове – раніше в контексті просвіти народу звертали увагу більше на початкову освіту та моральне удосконалення, матеріальний добробут перебував на другому плані.

“Матиця”, однак, у цей час була малоактивна. Політичні зміни негативно відбилися на бажанні членів виділу займатися громадською діяльністю, а виїзд до Росії в 1868 р. голови товариства М. Куземського та його заступника Я. Головацького посилив організаційні клопоти. У січні 1868 р. С. Качала виступив з ідеєю заснувати окреме від “Матиці” “Стоваришенье просвѣщенія народнаго”, “цѣлю котораго было бы вспомоганье народнаго образованья во взглядѣ моральному, матеріальному и политичному черезъ выдаванье книгъ практичныхъ, брошуръ и т. д. въ томъ языкѣ, которымъ народъ говоритъ”⁵⁷. Відзначимо тут ідею *політичної* просвіти народу – ще один наслідок конституційних змін у державі, а також не дуже успішних для русинів виборів 1867 р.⁵⁸ Наприкінці 1868 р. з’явилося товариство “Просвіта”, а напередодні його установчих зборів народовська “Правда” різко висловила про “Матицю”

⁵⁵ “Львѡвъ, дня 18 Червця,” *Вѣстникъ часопись урядова, политична и литературна*, 11 (23) червця, 1866, 91.

⁵⁶ “Зъ Покугья,” *Слово*, 2 (14) декабря, 1867.

⁵⁷ Стефанъ Качала, “Изъ Шельпакъ,” *Слово*, 6 (18) январья, 1868.

⁵⁸ На цей момент звернув увагу й В. Пашук (Володимир Пашук, “Просвітницькі ідеї о. Степана Качали,” *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 19 (2010): 349–350).

і її здобутки, засудивши “невластиве и ненародне здужанне [її] виділу” і вчергове розкритикувавши невдалий, але коштовний проєкт “Наукового Сборника”⁵⁹.

Очевидно, виділ “Галицько-Руської Матиці”, вже на чолі з новим головою товариства, Амвросієм Яновським, мусив скорегувати програму дій. На засіданні виділу 18 (30) грудня 1868 р. ухвалили переформатувати “Науковий Сборник” і видавати замість нього “Литературный Сборник” із більшою присутністю белетристики, а також “по возможности издавати самостоятельны популярны сочиненія, если таковыи надосланы будут Матицѣ”⁶⁰. Зміни, однак, були косметичними і не вплинули істотно ні на популярність “Сборника”, ні на сприйняття “Матиці” в суспільстві. За рік після ребрендингу періодичного видання “Матиці” на черговому засіданні виділу знову обговорювали його перспективи, констатували непопулярність і збитковість (бл. 500 зр. збитків за рік) “Литературного Сборника” і вчергове ухвалили “издавати тѣмъ больше сочиненій популярныхъ, общепользыхъ для народа”⁶¹. “Популярні твори для народу” стали своєрідною мантрою для засідань керівництва “Матиці” – всі визнавали їх необхідність, але товариство мало що видавало наприкінці 1860-х років окрім “Сборника”. Переважно це були книжки для морального виховання читачів (молитвослов, житія святих) – дуже консервативний підхід до просвіти народу⁶².

Певні сподівання члени “Галицько-Руської Матиці” покладали на загальні збори товариства, які відбулися після п’ятирічної перерви 27 серпня (8 вересня) 1870 р. Проте нічого принципово нового учасники цих зборів не обговорювали і вирішили знову продовжувати по можливості видання “Литературного Сборника” і популярних книжечок, принагідно констатували, що найуспішнішим видавничим проєктом “Матиці” є молитвослови⁶³. Дещо кумедно виглядало зізнання одного із членів виділу (подібний епізод, до речі, був і під час загальних зборів 1865 р.)⁶⁴, що вони, мешкаючи у Львові, мало знають селян і не уявляють собі добре, як писати для народу, як донести простолюду необхідні настанови⁶⁵. Після загальних зборів член виділу “Галицько-Руської Матиці” Венедикт Площанський присвятив цьому товариству у “Слові” цикл із кількох статей, але, окрім виправдання виділу та мовної політики редакції “Сборника” (“«Матица» должна, по нашему мнѣнію, въ поважныхъ изданияхъ своихъ мало-

⁵⁹ “Вісті,” *Правда*, 15 жовтня, 1868, 455–456.

⁶⁰ “Новинки,” *Слово*, 21 декабр. (2 января), 1868.

⁶¹ “Новинки,” *Слово*, 13 (25) декабря, 1869.

⁶² А. В. Вендланд, оцінюючи позицію виділу товариства, зазначила, що “у 1860-х роках “Матиця” залишалася прихистком ретроградів” (Анна Вероніка Вендланд, *Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915* (Львів: Літопис, 2015), 80).

⁶³ “Отчетъ засѣданія общога собранія членовъ Галицко-русской Матицы отбывшагося на д. 27. Августа (8. Сент.) 1870.,” у *Литературный Сборникъ издаваемый Галицко-русскою матицею. 1870* (Во Львовѣ, [1871]), 132–133.

⁶⁴ “Справозданье зъ засѣданій Галицко-русской Матицѣ на дняхъ 6, 7 и 8 (18, 19 и 20) Липца 1865, составленное на подставѣ протоколярныхъ актѣвъ,” *Слово*, 21 липця (2 августа), 1865.

⁶⁵ “Отчетъ засѣданія общога собранія,” 128.

по-малу стремитися кь усовершенію языка на основаніи готового уже литературного русского языка”)⁶⁶, не повідомив нічого нового. Товариство продовжило свій попередній курс із незначними поступками “популярним” виданням.

Однак галицькі русини не могли далі чекати, поки “Матиця” розпочне ефективно працювати. Поступово зміцнювалося і тисячними накладками друкувало свої книжечки товариство “Просвіта”, а Іван Наумович за підтримки кількох однодумців розпочав видавати у Коломиї часописи для народу – спочатку “Русскую Раду”, а потім “Науку”. Незабаром його у пресі, особливо русофільській, стали вважати визнаним експертом із питань народної просвіти. У цей час, до речі, зросло значення поняття “просвіта народу”, його стали частіше вживати у пресі. “Галицько-Руську Матицю” вже майже не називали літературним товариством – воно мало займатися передовсім “просвітненієм”, зосередити свою увагу на “народі”.

На початку 1870-х років серед руської інтелігенції утвердилася думка, що головна мета її громадської діяльності “єсть добробыть нашего народа, его нравственное и матерiальное поднесеніе”⁶⁷, відповідно й “Галицько-Руська Матиця” має “черезь издаваніе дешевыхъ и популярныхъ книжечокъ народъ нравственно и вещественно двигнути”⁶⁸. Проте товариство все якось не могло належно виконувати свої завдання, тому автор останнього цитованого допису радив сконцентруватися на кількох напрямках: 1) передовсім підтримати часописи для народу, передплативши кількасот їх примірників; 2) організувати переклад популярних, корисних та повчальних книг із чужоземних мов; 3) зосередитися також на публікації дешевих брошур для народу, “а потому отъ меньшого взятися до большого”⁶⁹. Попри слушність цих рекомендацій, В. Площанський у зауваженнях редакції “Слова” звернув увагу насамперед на надмірну, на його думку, критику “Матиці”. “Критикующихъ членовъ, слава Богу, у насъ много, даже премного; но гдѣ члены трудящіяся?” – запитав він риторично і продовжив: “Обвиняя “Матицу”, обвиняемъ себе”, адже “Галицько-Руська Матиця” – це і є руська інтелігенція. Якби інтелігенти не витрачали час на суперечки та взаємну критику, а спільно працювали, то вистачило б цікавих текстів і для “Литературного Сборника”, і для окремих популярних видань, потребу яких нібито “поняла Матица якъ нельзя лучше”⁷⁰. Очевидно, В. Площанський мав рацію щодо низької активності руської інтелігенції, проте важливішою, на нашу думку, була неготовість виділу товариства проаналізувати глибше причини цього і самому енергійніше впливати на розвиток подій.

⁶⁶ [В. Площанській], “Галицко-русская Матица. IV,” *Слово*, 17 (29) октябрия, 1870.

⁶⁷ “Отъ Галича,” *Слово*, 20 января (1 февраля), 1871.

⁶⁸ Гр., “Изъ-подъ Львова,” *Слово*, 26 июня (8 июля), 1871.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само.

Успіх періодичних видань І. Наумовича спричинив низку закликів з боку русофілів, аби “Матиця” врахувала його досвід. Актуальним було поняття політичної освіти / просвіти⁷¹, тому “Матиці” рекомендували “заниматися просвѣщенієм народа простого, имѣя въ виду предовсемь розвитіе его общечеловѣческихъ и гражданскихъ понятій въ направленіи, указанномъ трудами неогѣнимого нашего патріота о. Наумовича”⁷². Сам Іван Наумович не міг оминати тему “Галицько-Руської Матиці” у своїх численних публіцистичних статтях, присвячених просвіті народу. Не бажаючи конфліктувати із впливовими львівськими русинами, які склали виділ “Матиці”, він висловлювався обережно. Проте, попри реверанси в бік керівників товариства, І. Наумович констатував, що народ навіть про існування “Галицько-Руської Матиці” нічого не знає, бо і видання її, або релігійні, або наукові, не викликають у простолюду належної зацікавленості. Слід, отже, створити нове товариство, “Матицю Люду” (за прикладом аналогічного чеського товариства), “которое должно заниматься изданіемъ полезныхъ, популярныхъ газетъ и книжокъ по якъ найдешевшимъ цѣнамъ” – причому бажано заснувати його всім русинам разом, у т. ч. й народовцям⁷³. Така пропозиція з боку відомого громадського діяча звучала для виділу “Матиці” як виклик. Зазначимо, що це була, мабуть, *остання* нагода реформувати діяльність “Галицько-Руської Матиці” і зберегти для товариства місце головного просвітницького осередку принаймні для русофільської інтелігенції. Народовці вже давно розчарувалися в можливості “Матиці” налагодити ефективну роботу. У тому ж 1873 р. народовська “Правда” відзначила “довершений майже упадок товариства «Матиці»”, бо керівники товариства “надіялись на всіх и на все, тільки не на витревалу, невсипущу працю”⁷⁴. В наступні роки оцінки “Матиці” з боку українофілів не змінилися.

Виділ “Галицько-Руської Матиці”, точніше “Слово” В. Площанського (від виділу не виходили тоді офіційні заяви, а загальні збори не скликали тривалий час, від 1870 до 1887 р.), однак, знову не сприйняли критику і пропозиції конструктивно. У “Слові” з’явилася редакційна стаття, де заперечувалася необхідність створювати нове просвітницьке товариство, адже чинне (“Матиця”) має ті самі завдання. Надруковані книжки “чисто-наукового иль релігійного содержания”, як виявилось, “суть неоспоримо потребны для просвѣщенія народа”, а для публікації популярних книг, “опредѣленныхъ для простонародія”, виділ зробив усе можливе. Він ухвалив приймати до “Сборника” популярні твори, неодноразово закликав потенційних авторів до співпраці, оголосив про виплату гонорарів за рукописи. Одним словом, все було зроблено правильно, а неуспіх справи викликали зовнішні, незалежні від виділу, обставини⁷⁵.

⁷¹ Николай Дебельскій, “Изъ Серафинець,” *Слово*, 13 (25) ноября, 1871.

⁷² “Мысли о Народномъ Домѣ. IV,” *Слово*, 24 августа (5 сентября), 1872.

⁷³ [И. Наумовичъ], “О необходимой потребѣ основанія у насъ по примѣру Чеховъ “Матицы люду,”” *Слово*, 24 іюля (5 августа), 1873.

⁷⁴ “Теперішня ситуація “Просвіти,”” *Правда*, 16 (28) мая, 1873, 263–264.

⁷⁵ “Въ дѣлѣ “Матицы люду,”” *Слово*, 2 (14) августа, 1873.

І. Наумович примирливо відповів, що він сприймав і сприймає “Матицю” як “поважное тѣло”, однак йому “недостаєть організації, соотвѣтної нинѣшньому времени, въ которомъ энергія и поспѣшность въ дѣланіи суть необходимы”. Товариству слід поповнитися молоддю, особливо діячами, що займаються популярною літературою, заснувати на провінції філії, реорганізувати продаж своїх видань. Аби модернізувати товариство, виділ мав би, на думку І. Наумовича, змінити статут, зменшивши членські внески, – це призвело би до зростання кількості членів “Матиці” і її популярності серед галицьких русинів⁷⁶. Виділ “Матиці” ці поради проігнорував, а І. Наумович, попри нетривалий період співпраці з першим руським просвітницьким товариством, розчарувався у можливості вплинути на вектор його розвитку і за певний час ініціював заснування Товариства ім. Михайла Качковського, де були реалізовані зазначені вище його пропозиції.

У середині 1870-х років “Галицько-Руська Матиця” пережила нетривалий період підвищеної видавничої активності, але далі, після заснування альтернативного Товариства ім. М. Качковського, призупинила свою діяльність. Поради окремих публіцистів, щоб реформувати її роботу, виявилися запізнілі і не були розглянуті. Проте відзначимо рекомендацію Климента Ганкевича розділити товариство на дві секції, “изъ которыхъ одна имѣла бы заняться исключительно изданіємъ сочиненій науковыхъ, а другая изданіємъ сочиненій и часописей популярныхъ”, зменшити членські внески та завести по містах та містечках агентів, які би розпродували видання товариства⁷⁷. Слушність цих порад визнав і редактор “Слова” В. Площанський, який фактично репрезентував тоді виділ “Матиці” у публічному просторі⁷⁸. Рекомендації іншого дописувача “Слова” заснувати мережу деканальних матиць (з умовою, що всі священники мають до них належати) і громадських читалень як літературних філій головної “Матиці”, повітових матиць у містах (у форматі руських клубів для інтелігенції)⁷⁹ були надто непрактичні – їх виконати було неможливо.

Загалом можна зробити висновок, що в середині 1870-х років ті з руських (українських) інтелігентів, які ще цікавилися “Матицею”, звернули увагу на кілька ключових питань: 1) необхідність змінити статут, зменшити членські внески і, відповідно, збільшити кількість членів товариства – воно мало стати демократичнішим; 2) пошук балансу між науковою і популярною тематикою видань “Матиці”, адже, попри декларативну прихильність до популярної літератури для народу, товариство і далі публікувало навчальні та наукові книжки; 3) важливість долучити провінційні осередків – філії і, можливо, читальні – до структури товариства; 4) потребу вдосконалити процедуру розповсюдження видань “Галицько-Руської Матиці”, полегшити шлях книги до читача.

⁷⁶ І. Наумовичь, “Изъ Скалата,” *Слово*, 28 августа (9 сентября), 1873.

⁷⁷ Климентъ Ганкевичь, “Поднесеніе народнаго просвѣщенія,” *Слово*, 9 (21) марта, 1874.

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Г. М. Л., “Наши школьные и народно-эдукаційные отношенія,” *Слово*, 7 (19), 10 (22) августа, 1874.

Наступний етап обговорення (досить малоактивного) стратегії та перспектив “Галицько-Руської Матиці” настав на межі 70–80-х років XIX ст. Товариство ім. М. Качковського довело, принаймні для русофільських публіцистів, свою життєздатність, тому для “Матиці” треба було знайти іншу нішу, аби конкуренція між ними (і з “Просвітою”) була мінімальна. І. Наумович спочатку за звичкою наполягав на пріоритетності популярних видань для “Матиці” і хотів навіть об’єднати її з Товариством ім. М. Качковського, хотів, аби “Матиця” видавала популярну дешеву газету для народу, календарі та нагородні книжечки для кращих учнів⁸⁰, проте ці пропозиції мали обмаль шансів бути втіленими в життя. Його думки були надто радикальними для керівників товариства, передбачали значну перебудову видавничої стратегії.

З часом перевагу здобуло інше бачення перспектив товариства. У “Слові” в програмній статті “Наши дѣла” “Галицько-Руську Матицю” знову назвали “литературнымъ соединіемъ”, яке має подвійну мету: 1) “поднятіе просвѣщенія между русскимъ народонаселеніемъ посредствомъ изданія хорошихъ и полезныхъ книгъ” і 2) “удовлетворити русской интеллигенціи и удерживати литературную связь съ всѣми славянскими учеными обществами посредствомъ кварталныхъ изданій съ строго-научовыми статьями”⁸¹. Як бачимо, русофіли реанімували та реабілітували ідею літературно-наукового спрямування “Матиці”. Зрештою, вона мала право на існування з огляду на очевидну неспроможність виділу товариства організувати регулярне видання популярної просвітницької літератури.

У цьому напрямі дискусія продовжилася. У 1880 р. черговий дописувач до “Слова” прямо заявив, що “популярными изданіями не нужно уже заниматься нашей Галицко-русской Матицѣ, ибо мы имѣемъ уже Общество имени Михаила Качковскаго, которое такъ хорошо и такъ ревно свою задачу исполняетъ”, а “Матиця” має зосередитися на публікації літератури для інтелігенції⁸². Подібний хід думок, очевидно, був і в членів виділу “Галицько-Руської Матиці”, бо 11 (23) квітня 1881 р. вони видали відозву до русинів, де назвали своє товариство літературним (слова “просвіта” у відозві немає зовсім) і повідомили, що ухвалено “оставити на тепер издаваніе популярныхъ сочиненій другимъ Обществамъ, а принятись переважно за издаваніе *строго научныхъ сочиненій*”⁸³. “Слово” кілька разів підтримало цю ухвалу на своїх шпальтах; нарешті, виділ “Матиці” оголосив, що на засіданні 22 жовтня (8 листопада) 1884 р. ухвалили видавати з наступного року “Литературный Сборникъ”, “содержаніе котораго будетъ научное”⁸⁴. Розпочався новий період історії “Галицько-Руської Матиці”.

⁸⁰ Іванъ Наумовичъ, “Кто виноватъ?,” *Наука*, 1 серпня, 1879, 232–233; І. Н., “Органичний трудъ,” *Наука*, 1 липня, 1880, 234–235, 1 серпня, 1880, 258–261.

⁸¹ “Наши дѣла. II,” *Слово*, 30 августа (11 сентября), 1879.

⁸² “Изъ надъ Прута,” *Слово*, 12 (24) августа, 1880.

⁸³ “Отозва,” *Слово*, 25 апрѣля (7 мая), 1881.

⁸⁴ “Новинки,” *Слово*, 30 октября (11 ноября), 1884.

Отже, як бачимо, розуміння стратегії розвитку “Галицько-Руської Матиці” протягом перших 30–35 років її існування еволюціонувало з часом, хоча кінцевий результат не надто відрізнявся від початкових умов. Засноване (перезасноване) з’їздом руських учених товариство за кілька десятиліть повернулося до публікації наукової літератури, видань для “вчених” (освічених, тобто інтелігентів) і більше-менше зберегло такий тематичний пріоритет своїх видань до кінця існування. Популярне від 1848 р. поняття “просвіта народу”, хоча й було присутнє у різноманітних дискусіях руської інтелігенції про поточну діяльність та перспективи “Галицько-Руської Матиці”, однак не стало домінантним чинником, який визначив би стратегію цього товариства. Це сталося з низки причин, передовсім через неготовність і керівництва “Матиці”, і загалом активної частини інтелігенції у 50–60-х роках XIX ст. займатися просвітою народу публікуючи відповідну популярну літературу. Ситуація почала змінюватися на краще на початку 1870-х років, але повільно і зусиллями лише окремих осіб. “Галицько-Руська Матиця” виявилася надто консервативною, надто незграбною інституцією, аби швидко та ефективно відреагувати на нові потреби, нові суспільні запити. Як наслідок, провід у просвітницькій роботі перейшов до інших, молодших, організованих спеціально для народної просвіти товариств.

Відзначимо також цікаву особливість у ставленні галицьких русинів до “Матиці”. Поточну діяльність товариства, її незначні результати вони критикували, часом досить різко. У третій чверті XIX ст. русини намагалися уникати різкої критики своїх, тому емоційні дописи у пресі проти “Матиці” виглядали незвично. Проте на тривалішій часовій дистанції, з точки зору стратегічної перспективи оцінки “Галицько-Руської Матиці” з боку більшості руських (українських) інтелігентів були набагато стриманіші, з виразним пошуком підстав для оптимізму. Винятком були народовці – вони ще від середини 1860-х років розчарувалися у “Матиці” і потім не сприймали це товариство як навіть потенційно успішний проєкт. Русофільська інтелігенція була значно поблажливіша. Саме існування “Матиці”, певні здобутки у вигляді опублікованих книжок (тематика не мала значення, важило те, що це були руськомовні книжки), зовнішня *повага* завдяки хронологічній першості серед інших руських товариств (окрім Ставропігійського Інституту), завдяки статусові його керівників були достатніми аргументами, аби відсунути на другий план архаїчність, пасивність та помилки виділу і загальних зборів “Галицько-Руської Матиці”. Недоліки пояснювали складними умовами, в яких працював виділ, браком коштів, замалою підтримкою русинів як національної спільноти. Відповідно, якщо прийняти таку позицію активної частини русофільської інтелігенції (більшості інтелігентів “Матиця” не була цікава – це тема окремої статті), то деталі в стратегії розвитку товариства не мали істотного значення. Чи “Галицько-Руська Матиця” буде літературним, чи просвітницьким, чи науково-літературним товариством – все одно, головне, аби вона існувала і в міру своїх можливостей сприяла розвитку руського (українського) народу. Альтернативні погляди і відповідні публічні

пропозиції – це була справа одиниць (як І. Наумович); вони не могли ще змінити позиції більшості.

Звернімо увагу на важливу обставину, яка значно вплинула на сприйняття русинами “Матиці”, її перспектив, місця в громадському та інтелектуальному житті галицьких русинів. Це наявність інших товариств при загальноприйнятому усвідомленні руської інтелігенції обмеженості власних кадрових та матеріальних ресурсів. Відповідно, слід було сконцентрувати зусилля на пріоритетному проєкті, аби не розпорошувати свій потенціал. Біда “Матиці” ще й у тому, що вона ніколи (окрім, можливо, першого року – півтора свого існування) не була таким пріоритетним проєктом. Її керівники на чолі з багаторічним головою М. Куземським входили до Комісії Народного Дому – для них Народний Дім був основною справою, а “Матиці” залишилася вічна другорядна роль. Галицькі русини з часом цю роль сприйняли як належне, а тому згодом досить легко створювали нові товариства – фактичних конкурентів для “Матиці” – і підтримували їх. Вони воліли не витрачати надто багато часу на спроби змінити “Матицю”, простіше було залишити її, дозволити йти далі своєю дорогою, а тим часом заснувати новий проєкт.

Головна Руська Рада 8 лютого 1850 р. видала відозву до руського народу із закликом збирати кошти на побудову Народного Дому, який має постати “яко середоточіє дѣха Галицко-руського и яко источнихъ истинного просвѣщенія народного”, а в ньому буде розміщуватися й “Галицько-Руська Матиця”⁸⁵. Ця відозва певним чином визначила подальшу долю “Матиці”. Ще неіснуючий Народний Дім мав стати джерелом справжньої народної просвіти (тобто мав затінити собою “Матицю”), він мав також розмістити в себе “Матицю”. Аналіз подальших публічних виступів руських інтелігентів дозволяє зробити висновок, що вони розуміли це розміщення не лише у територіально-просторовому сенсі (що офіс “Матиці” буде міститися у приміщенні Народного Дому), а й у організаційно-субординаційних стосунках (Народний Дім розміщував “Матицю” в собі, вона ставала ніби доповненням до потужнішого і респектабельнішого товариства з тими само завданнями). Саме тому активність членів комісії у справі спочатку будівництва, потім упорядкування Народного Дому, купівлі прилеглих кам’яниць означала брак уваги до справ “Матиці”⁸⁶. Це не було таємницею для публіки ще в 1851–1852 рр.⁸⁷ Такий факт полегшував і виділу “Матиці”, і громадськості виправдати менші за очікувані результати роботи товариства.

Подібними, до речі, були й стосунки “Чеської Матиці” і Чеського Музею – на них орієнтувалися галицькі русини. “Матиця Чешска частію входить въ

⁸⁵ “Львѡвъ 22 Лютого,” *Зоря Галицка*, 25 лютого (9 марта), 1850, 117.

⁸⁶ Вендланд, *Русофіли Галичини*, 76–77.

⁸⁷ “Львовъ 22 ноѣбра,” *Вѣстникъ для Русинѡвъ Австрійскои державы*, 27 новембрія (9 декабрія), 1851, 557; “Зъ Коломыйского округа,” *Зоря Галицкая*, 5 листопада, 1852, 839.

составъ Мѹзеѹ, частію же стоить независимо” – так писав оглядач-русин про стосунки провідних чеських товариств⁸⁸. Отже, “Матиця” мала бути при Народному Домі, а тому її власна стратегія хоча б неофіційно мала узгоджуватися із напрямом розвитку Народного Дому, який, очевидно, не планував займатися просвітою селян. Більше того, неодноразово лунали заклики на початку 1860-х років об’єднати два товариства, точніше приєднати “Матицю” до Народного Дому – і в пресі⁸⁹, і в процесі підготовки загальних зборів “Матиці” в 1861 р.⁹⁰ Об’єднання не відбулося, але голова “Матиці” М. Куземський та його колеги неодноразово давали зрозуміти громадськості, що саме Народний Дім – це головний проєкт галицьких русинів, а “Галицько-Руська Матиця” тільки працює поруч із ним.

У певний час, як у середині 1860-х років, “Матиця” могла вийти на перший план, але не завдяки власним заслугам, а через завищені очікування руської інтелігенції. У публічному просторі з’являлися різні пропозиції, рекомендації виділу, як поквавити діяльність товариства, як через активну участь у вирішенні актуальних проблем (розвиток літературної мови, згодом становлення просвітницького книговидання для селян і міщан) наповнити респектабельну “оболонку” змістом, виправдати щедро роздані аванси, реалізувати свій потенціал. Вони здебільшого залишалися без дієвої реакції виділу, хоча зміна політичної кон’юнктури наприкінці 1860-х років спонукала керівництво “Матиці” спробувати прислухатися до пропозицій небайдужих інтелігентів. Однак товариство продовжило діяти за інерцією, не змогло успішно пристосуватися до вимог часу, тому слід визнати, що спроби русинів з-поза виділу “Матиці” вплинути на розвиток її стратегії виявилися малоуспішними.

STRATEGY OF DEVELOPMENT AND PRIORITIES OF ACTIVITY OF THE SOCIETY “HALYTSKO-RUSKA MATYTSIA” IN THE IMAGINATION OF GALICIAN RUTHENIANS (1848 – early 1880’s)

Oleksandr SEDLIAR
Ivan Franko National University of Lviv
Scientific Library
Drahomanov St., 5, Lviv, 79005, Ukraine
e-mail: ol.sedlyar@gmail.com

“Halysko-Ruska Matytsia” was perceived as a literary, literary-scientific or educational society. The prevailing opinion was that “Matytsia” should be primarily engaged in the development of Ruthenian (Ukrainian) literature and literary language, education and science, and in early 1870s they paid full attention to educational work. Galician national figures (Ukrainophiles) lost interest in the

⁸⁸ “Наукові общества въ Чехахъ,” *Отечественный Сборникъ*, 29, 1856, 113.

⁸⁹ “О нашей доли,” *Слово*, 2 (14) декаврія, 1861, 433; “Зъ надъ Бѣлки,” *Слово*, 24 марта (8 цвѣтня), 1862, 94.

⁹⁰ ЦДАЛ, ф. 148, оп. 1, спр. 17, арк. 10–10 зв.

“Matytsia”’s strategy in the mid-1860s after an unsuccessful attempt to influence it. The Russophile intelligentsia, despite regular criticism of the passivity of the “Matytsia” board, treated the society with respect and tended to explain the worse-than-expected results of its work by external circumstances. In general, the proposals, reflections and wishes of Ruthenian intellectuals, which concerned the development strategy and current activities of the “Halytsko-Ruska Matytsia” well reflect their attitude to public educational work in the 1850–1870³.

Keywords: public activity, education, Ruthenian (Ukrainian) intelligentsia, Galicia, “Halytsko-Ruska Matytsia” Society.

REFERENCES

- Andreievych, O. “Z-nad Potoka.” *Slovo*, 26 veresnia (8 zhovtnia), 1864. (in Ukrainian)
- A. N. “Lvov 1 Yuniia.” *Zoria Halytska*, 1 chervenia, 1856. (in Ukrainian)
- Debelskyi, Nykolai. “Iz Serafynets.” *Slovo*, 13 (25) noiabria, 1871. (in Ukrainian)
- “Diiianii Halytsko-ruskoii Matytsy 20 Chervnia 1849.” *Pchola*, 29 lyptsia, 1849. (in Ukrainian)
- Hankeyvych, Klyment. “Podneseniie narodnoho prosvishcheniia.” *Slovo*, 9 (21) marta, 1874. (in Ukrainian)
- H. M. L. “Nashi shkolnyi i narodno-edukatsiinyi otnosheniia.” *Slovo*, 7 (19), 10 (22) avhusta, 1874. (in Ukrainian)
- Holovatskyi, Yakov, ed. *Istorycheskii ocherk osnovaniia Halytsko-ruskoii Matytsi i spravozdanie pervoho soboru uchenykh ruskykh i liubytelei narodnoho prosvishcheniia*. V Lvovi, 1850. (in Russian)
- Hr. “Iz-pod Lvova.” *Slovo*, 26 iiunia (8 iiulia), 1871. (in Ukrainian)
- I. B. . . “Ot Zolocheva v polovyni misiatsa Yuniia.” *Vistnyk dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 26 yuniia (8 yuliia), 1851. (in Ukrainian)
- I. N. “Orhanichnyi trud.” *Nauka*, 1 lypnia, 1880, 226–235, 1 serpnia, 1880, 258–261. (in Ukrainian)
- I. “Z-pid kordonu.” *Slovo*, 3 (15) lyptsia, 1865. (in Ukrainian)
- “Iz Halytsii v Liutom.” *Vistnyk chasopys uriadova, politychna i literaturna*, 30 sichnia (11 liutnia), 1865. (in Ukrainian)
- “Iz Lvova v Lystopadi.” *Vistnyk chasopys politycheska dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 16 (28) noiembrie, 1855. (in Ukrainian)
- “Iz Lvova.” *Slovo*, 30 chervtsia (12 lyptsia), 1865. (in Ukrainian)
- “Iz nad Pruta.” *Slovo*, 12 (24) avhusta, 1880. (in Ukrainian)
- “Iz pid Stanislavova.” *Vistnyk chasopys politycheska dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 27 tsvitnia (9 maia), 1857. (in Ukrainian)
- “Iz Videnskoho peredmistia.” *Vistnyk chasopys uriadova, politychna i literaturna*, 24 bereznia (5 tsvitnia), 1865. (in Ukrainian)
- “Iz Vostochnoi Halytsii.” *Vistnyk chasopys uriadova dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 1 (13) tsvitnia, 1864. (in Ukrainian)
- “Iz Zholkovskoho.” *Vistnyk chasopys politycheska dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 23 marta (4 aprilia), 1855. (in Ukrainian)
- Kachala, St. “Yaka yest tsil Halytsko-ruskoii Matytsi?” *Slovo*, 13 (25), 17 (29) marta, 1865. (in Ukrainian)
- Kachala, Stefan. “Iz Shelpak.” *Slovo*, 6 (18) yanvaria, 1868. (in Ukrainian)
- Kachala, Stepan. “Halytsko-Ruska Matytsia i ii tsil.” *Meta*, 31 martsia, 1865, 111–120; 15 tsvitnia, 1865, 135–146. (in Ukrainian)
- Klymkovych, K. “Zavdannie 3-ho zboru Halytsko-Ruskoii Matytsi.” *Meta*, 30 chervtsia, 1865, 289–303. (in Ukrainian)

- “Kraków 7 sierpnia.” *Czas*, 8 sierpnia, 1865. (in Ukrainian)
- “Literaturnyi izvistiia.” *Zoria Halytska*, 8 chervnia, 1856. (in Ukrainian)
- “Lviv dnia 2. Lyst. 1855.” *Vistnyk chasopys politycheska dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 29 oktobriia (10 novembriia), 1855. (in Ukrainian)
- “Lviv dnia 24 Marta 1864.” *Vistnyk chasopys uriadova dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 18 (30) marta, 1864. (in Ukrainian, In Russian)
- “Lviv, dnia 11 Lystopada.” *Vistnyk chasopys uriadova dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 7 (19) lystopada, 1864. (in Ukrainian)
- “Lviv, dnia 18 Chervtsia.” *Vistnyk chasopys uriadova, politychna i literaturna*, 11 (23) chervtsia, 1866. (in Ukrainian, In Russian)
- “Lviv 22 Liutoho.” *Zoria Halytska*, 25 liutoho (9 marta), 1850. (in Ukrainian)
- “Lvov 22 noiabria.” *Vistnyk dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 27 novembriia (9 dekembriia), 1851. (in Ukrainian, In Russian)
- “Lvov 6 Yuniia.” *Vistnyk dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 16 (28) yuniia, 1851. (in Ukrainian, In Russian)
- M.[alynovskyi], M. “Mohut li Halitskii Rusyny imity svoiu slovesnost?” *Zoria Halitskaia*, 1 marta, 1852. (in Ukrainian)
- “Mysli o Narodnom Domi. V.” *Slovo*, 24 avhusta (5 sentiabria), 1872. (in Ukrainian)
- “Nashy dila. II.” *Slovo*, 30 avhusta (11 sentiabria), 1879. (in Ukrainian)
- “Naukovii obshchestva v Chekhakh.” *Otechestvennyi sbornyk*, 29, 1856, 113–114; 30, 1856, 117–118. (in Ukrainian)
- Naumovych, I. “Iz Skalata.” *Slovo*, 28 avhusta (9 sentiabria), 1873. (in Ukrainian)
- Naumovych, Ivan. “Kto vynovat?” *Nauka*, 1 serpnia, 1879, 228–234. (in Ukrainian)
- [Naumovych, I.]. “O neobkhodymoi potrebi osnovaniia u nas po prymiru Chekhov “Matytsy liudu”.” *Slovo*, 24 iuliia (5 avhusta), 1873. (in Ukrainian)
- “Novynky.” *Slovo*, 11 (23) yuliia, 1864. (in Ukrainian)
- “Novynky.” *Slovo*, 13 (25) dekembriia, 1869. (in Ukrainian)
- “Novynky.” *Slovo*, 21 dekab. (2 yanvaria), 1868. (in Ukrainian)
- “Novynky.” *Slovo*, 30 oktiabria (11 noiabria), 1884. (in Ukrainian)
- “O Halytsko-Ruskoi Matytsi.” *Zoria Halytska*, 21 marta (2 tsvit.), 1851. (in Ukrainian)
- “O nashoi doli.” *Slovo*, 2 (14) dekembriia, 1861. (in Ukrainian)
- “Ot Dolyny.” *Zoria Halytska*, 4 (16) tsvitnia, 1851. (in Ukrainian)
- “Ot Halycha.” *Slovo*, 20 yanvaria (1 fevralia), 1871. (in Ukrainian)
- “Ot Kalusha.” *Vistnyk chasopys uriadova, politychna i literaturna*, 7 (19) serpnia, 1865. (in Ukrainian)
- “Otozva.” *Slovo*, 25 aprilia (7 maia), 1881. (in Ukrainian) “Otchet zasidaniia obshchoho sobraniia chlenov Halytsko-ruskoi Matytsy otbyvshohosia na d. 27. Avhusta (8. Sent.) 1870.” In *Literaturnyi sbornik vydavaiemyi Halytsko-ruskoiiu matytseiu. 1870. Vo Lvovi, [1871].* (in Ukrainian, in Russian)
- “Ot Zhuravna, dnia 12 Serpnia.” *Vistnyk chasopys uriadova dlia Rusynov Avstriiskoi derzhavy*, 8 (20) serpnia, 1864. (in Ukrainian)
- Pashuk, Volodymyr. “Prosvitnytski idei o. Stepana Kachaly.” *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 19 (2010): 345–380. (in Ukrainian)
- [Ploshchanskyi, V.]. “Halytsko-ruskaia Matytsa. IV.” *Slovo*, 17 (29) oktiabria, 1870. (in Ukrainian)

- “Promova Vsechestnoho H. Mykhaila Kuzemskoho, Predsidentelia Vydila Halytsko-Ruskoï Matytsy, hovorennia na zasidanii Vydila dnia 17. (29). Chervtsa 1853 hoda.” *Zoria Halitskaia*, 8 (20) lyptsia, 1853. (in Ukrainian)
- Ruseliub. “Obit jako sredstvo dlia podneseniia ruskoho slova.” *Slovo*, 6 (18) yuliia, 1863. (in Ukrainian)
- [Shashkevych, V.]. “Mosty Velyki 16. Maia 1867,” *Rus*, 23 maia, 1867. (in Ukrainian)
- Sedliar, Oleksandr. “Ideia prosvity narodu sered halytskoï ruskoï intelihentsii seredyny XIX st.” *Z istorii zakhidnoukrayinskykh zemel* No. 15 (2019): 84–102. (in Ukrainian)
- “Spravozdanie s zasidanii “Halytsko-Ruskoï Matytsy” v dniakh 7., 8. y 9. russk. Yuliia 1864., sostavlennoie na osnovi stenografichnykh zapysok i protokoliarnykh aktov.” In *Naukovyi sbornik izdavaïemyi literaturnym obshchestvom Halitsko-ruskoï matytsy. 1865.* Vo Lvovi, 1865. (in Russian)
- “Spravozdanie z zasidanii Halytsko-ruskoï Matytsi na dniakh 6, 7 y 8 (18, 19 y 20) Lyptsia 1865, sostavlennoie na pidstavi protokoliarnykh aktiv.” *Slovo*, 21 lyptsia (2 avhusta), 1865. (in Ukrainian, in Russian)
- Studynskyi, Kyrylo, ed. *Korespondentsiia Yakova Holovatskoho v litakh 1835–49.* Lviv, 1909. (in Ukrainian)
- Sukhyi, Oleksii. *Vid rusofilstva do moskvofilstva (rosiïskiy chynnyk u hromadskii dumtsi ta suspilno-politychnomu zhytti halytskykh ukraïntsiu u XIX stolitti).* Lviv, 2003. (in Ukrainian)
- “Teperishnia sytuatsiia “Prosvity”.” *Pravda*, 16 (28) maia, 1873. (in Ukrainian)
- T. iz Lvova. “V spravi knyh uchebnykh ruskykh.” *Slovo*, 21 marta (2 tsvitnia), 1862. (in Ukrainian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, f. 148, op. 1, spr. 15. (in Ukrainian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, f. 148, op. 1, spr. 17. (in Ukrainian)
- Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, f. 148, op. 2, spr. 7. (in Ukrainian)
- “Ustavy halitsko-ruskoho literaturnoho Obshchestva, pod nazvaniem “Halitsko-ruskaïa Matitsa”; vysokim ts. k. ministerstvom s dnem 18. Avhusta 1861. zatverzhdennyi.” In *Naukovyi sbornik izdavaïemyi literaturnym obshchestvom Halitsko-ruskoï matytsy. 1865.* Vo Lvovi, 1865. (in Ukrainian, in Russian)
- “Ustavy Halytsko-Ruskoï Matytsy.” *Zoria Halytska*, 21 marta (2 tsvit.), 1851. (in Ukrainian)
- Vash α. β. “Lvov 26 Yuliia.” *Vistnyk dlia Rusynov Avstriïskoi derzhavy*, 26 yuniia (8 yuliia), 1851. (in Ukrainian)
- “V” dili “Matytsy liudu”.” *Slovo*, 2 (14) avhusta, 1873. (in Ukrainian)
- “Visti.” *Pravda*, 15 zhovtnia, 1868. (in Ukrainian)
- V. “Halytsko-ruska Matytsia.” *Otechestvennyi sbornyk*, 22, 1857, 169–174. (in Ukrainian)
- V. R. “Iz Stryiskoho.” *Slovo*, 24 yanuariia (5 fevruariia), 1862. (in Ukrainian)
- Wendland, Anna Veronika. *Rusofily Halychyny. Ukrayinski konservatory mizh Avstriïeiu ta Rosiïeiu, 1848–1915.* Lviv: Litopys, 2015. (in Ukrainian)
- “Zaproshenie uchenykh ruskykh na zizd do Lvova.” *Zoria Halytska*, 5 veresnia, 1848. (in Ukrainian)
- “Z Domamorych.” *Slovo*, 13 (25) maia, 1864. (in Ukrainian)
- Zharskyi, Ye. “Doteperishnie stanovysko Halytsko-ruskoï Matytsi.” *Meta*, 15 lyptsia, 1865, 327–332, 31 lyptsia, 1865, 361–366. (in Ukrainian)
- “Z Kolomyiskoho okruha.” *Zoria Halytskaia*, 5 lystopada, 1852. (in Ukrainian)
- “Z nad Bilky.” *Slovo*, 24 marta (8 tsvitnia), 1862. (in Ukrainian)
- “Z nad Dnistra.” *Vistnyk chasopys urïadova, politychna i literaturna*, 4 (16) serpnia, 1865. (in Ukrainian)

“Zo Lvova.” *Zoria Halytska*, 31 zhovtnia, 1848. (in Ukrainian)

“Z pod Voynylova.” *Vistnyk chasopys uriadova, politychna i literaturna*, 9 (21) chervtsia, 1865. (in Ukrainian)

“Z Pokutia.” *Slovo*, 2 (14) dekabria, 1867. (in Ukrainian)

Zoria Halytska, 29 serpnia, 1848. (in Ukrainian)

“98toe zasidaniie Holovnoi Ruskoi Rady dnia 15/27 Lyptsia 1849.” *Zoria Halytska*, 20 lyptsia (1 serpnia), 1849. (in Ukrainian)